

TERACOTE DIN AȘEZAREA CIVILĂ DE LA OSTROV (*DUROSTORUM*), JUD. CONSTANȚA (II)

Adela Bâltâc, Christina Știrbulescu

LE TERRECOTTE DELL'ABITATO CIVILE DA OSTROV, DIP. DI COSTANZA (II)

Lo studio rappresenta una continuazione ed un compimento dell'articolo presentato nel numero precedente del „Cercetări Arheologice”. L'articolo comprende alți 23 pezzi rinvenuti dalle ricerche arheologice svolte nel periodo 1998-2007 sul cantiere arheologico di Ostrov [*Durostorum*], dip. di Costanza. Le terrecotte sono state catalogate nelle statuette (umane e animali), appliques ed *incerta*. La categoria delle statuette umane è rappresentata da quattro pezzi. Tre statuette di animali rappresentano felini (il più probabile da un gruppo statuário della dea Cybele). Le appliques rappresentano la più interesante categoria del presente studio. Sono stati costatati tre sottotipi: appliques per i vasi rituali, appliques per i vasi del tipo „face-pots” e le appliques per le lucerne. Se le prime due categorie sono conosciute ad Ostrov e dalle altre scoperte, l'applique per la decorazione delle lucerne (ed implicitamente la lucerna alla quale era attaccata) rappresenta la prima copia fittile di questo tipo di lucerna nella zona. Le 103 terrecotte pubblicate nei due studi apportano nuovi indizi sugli aspetti della vita religiosa nella zona del centro di *Durostorum* e, perché no, del sud della Dobrugia e la linea del Danubio.

Keywords: *Durostorum*, ricerche arheologice nell'abitato civile, terrecotte, appliques, Sileni/Satiri, Gorgona
Cuvinte cheic: *Durostorum*, cercetări arheologice în așezarea civilă, teracote, aplice, Sileni/Satiri, Gorgona

Studiul de față este o continuare —și o completare— a articolului prezentat în numărul precedent al Cercetărilor Arheologice¹. Acesta cuprinde 23 de piese provenite tot din cercetările arheologice desfășurate în perioada² 1998–2007 pe șantierul arheologic Ostrov [*Durostorum*], jud. Constanța³.

S-a încercat, pe cât posibil, păstrarea criteriilor stabilite în primul studiu, astfel încât observațiile obținute sunt foarte asemănătoare cu cele anterioare. De exemplu, doar două dintre cele 23 de piese provin din Sectorul II, celelalte provenind tot din gropile identificate la nord de Edificiul termal⁴, la fel ca 65 dintre teracotele catalogate anterior.

Ca și în cazurile precedente, pasta, din care sunt confecționate piesele, este în general

fină (75%), arsă oxidant (în trei situații este și inegală); doar în cinci cazuri pasta poate fi definită ca fiind semifină, și aceasta datorită mai degrabă neomogenizării lutului, fiind sesizate doar particule mai mari de calcar și rar granule de fier. Două piese sunt din pastă caolinoasă (nr. cat. 13 și 23). Doar pe opt dintre obiecte au fost sesizate urme de vopsea, firnis sau angobă de diferite nuanțe de roșu. De un tratament mai atent au beneficiat aplicele (nr. cat. 10–12 și 15), ceea ce este ușor de înțeles având în vedere utilitatea acestora.

Piesele sunt turnate în tipar, cele mai multe păstrând urmele amprentelor digitale din timpul finisării manuale pentru ca pasta să „copieze”, cât mai bine, modelul din tipar, precum și mici retușuri cu anumite instrumente care au lăsat urme în pasta crudă. Modelarea se constată doar în trei cazuri, unul dintre acestea reprezentând cel mai probabil un rebut (nr. cat. 22), iar despre nr. cat. 23 nu se poate afirma nimic. În cel de-al treilea caz (nr. cat. 13), însă,

¹ Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, 167–202.

² Despre cercetările de aici, vezi Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, notele 1–6.

³ Mulțumim și pe această cale dl. dr. Paul Damian, pentru punerea la dispoziție a materialului spre publicare înaintea finalizării cercetărilor de aici.

⁴ Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, 168, nota 9.

modelarea se impunea și datorită tehnicii folosite pentru astfel de aplice⁵.

Catalogarea pieselor s-a făcut după cum urmează: statuete (umane și animale), aplice și incerta.

Categoria statuetelor umane este reprezentată de patru piese (nr. cat. 1–4), care se adaugă celor prezentate în primul studiu⁶. Prima dintre ele reprezintă cel mai probabil un coif. Dacă este așa, atunci acesta face parte dintr-o statueta ce îl reprezintă pe zeul *Mars*, care, fiind o divinitate militară, poartă întotdeauna cască, așa cum este figurat în statuarie⁷. A doua piesă poate reprezenta spatele unei statuete, pe care înclinăm să o atribuim unei divinități feminine, cel mai probabil *Venus*⁸, care se adaugă la cele șapte catalogate anterior⁹. A treia piesă pare a reprezenta un personaj feminin în ipostază de ofrantă. Este greu de precizat dacă este o divinitate sau o preoteasă. Cea de-a patra piesă umană (nr. cat. 4), este și cea mai interesantă. Statueta face parte dintr-un grup statuar mai amplu sau dintr-un ansamblu a cărei utilitate este dificil de precizat în lipsa altor detalii și analogii. Piesa nu poate fi o aplică de vas deoarece suprafața de contact este netedă și prelucrată pentru a fi atașată pe o altă suprafață plană. Cel mai probabil că personajul redat este un acolit sau un adorant, însă nu se poate preciza care este cultul respectiv, în cazul de față. Astfel de piese credem că mai sunt în așezarea de la Ostrov, cel puțin două piese catalogate anterior¹⁰, par a fi părți componente ale unor astfel de statuete.

Cele trei statuete animale (nr. cat. 5–7) reprezintă feline. Astfel, la categoria patrupedelor, stabilită anterior¹¹, se adaugă și leul. Cel mai adesea, acest animal apare ca însoțitor al zeiței *Cybele*¹². Cele trei statuete

puteau să provină de la un grup statuar al acestei divinități, deși până în acest moment nu s-au descoperit teracote cu imaginea zeiței la Ostrov. Trebuie menționat că imaginea leului mai este asociată cu lumea funerară, așa încât, piesele de față puteau fi elemente ornamentale ale unor recipiente folosite în ritul și ritualul funerar.

Cea de-a doua categorie, aplicele (nr. cat. 10–15), reprezintă și cea mai interesantă clasă din prezentul studiu. Deși numărul este foarte mic, se pot stabili trei subtipuri: aplice pentru vasele rituale (nr. 10–12, 14), aplice pentru vasele tip „face-pots” (nr. cat. 13) și aplice pentru lucerne (nr. cat. 15).

Aplicele pentru vasele rituale (nr. cat. 10–12, 14) se împart în două tipuri:

— aplice pentru decorarea vaselor de tipul „vase à médaillons d'applique” (nr. cat. 10–12). Acestea (piese identice sau asemănătoare) erau folosite, cel mai probabil, la decorarea craterelor cu destinație cultuală. Indiferent dacă cele trei aplice (nr. cat. 10–12) reprezintă Sileni sau Satiri, ele au legătură cu cultul dionisiac. Astfel de vase au mai fost descoperite la Ostrov în atelierele ceramice cercetate aici¹³, iar cultul dionisiac este foarte bine documentat în zona anticului *Durostorum*¹⁴. În aceeași categorie și legat de același cult, poate fi inclus și vasul (miniatural?) care avea ca aplică de toartă (nr. cat. 14) figura zeului Pan¹⁵.

— aplice pentru decorarea vaselor cu figură umană — „Face - pots”¹⁶ — (nr. cat. 13). Astfel de vase sunt des întâlnite în lumea romană, mai ales în arealul militar, având o largă răspândire îndeosebi în partea vestică a Europei¹⁷, în provinciile vorbitoare de limbă

⁵ Vezi *infra* comentariul nostru.

⁶ Băltăc, Știrbulescu 2007–2008, nr. 1–46.

⁷ LIMC II/1, s.v. *Ares/Mars*, 505–580 (E. Simon, G. Bauchhenss).

⁸ Băltăc, Știrbulescu 2007–2008, 173 (nr. cat. 2).

⁹ Băltăc, Știrbulescu 2007–2008, 169.

¹⁰ Băltăc, Știrbulescu 2007–2008, nr. 26–27.

¹¹ În urma studierii celor 13 piese anterioare, s-au putut stabili două categorii: păsări și patrupede. Spre deosebire de prima categorie, unde s-au putut observa mai multe specii, la cea de-a doua categorie a fost constatată o singură specie (cabaline). cf. Băltăc, Știrbulescu 2007–2008, 171.

¹² LIMC 8/1, *Kybele*, 744–766 (E. Simon).

¹³ Despre atelierele ceramice de la Ostrov, vezi Mușțeanu 2003, 16–32. Despre craterul ornamentat cu protome umane și animaliere, vezi Angheliescu 1971, 290–291, nr. 1, fig. 2; Mușțeanu 1986, 179, fig. 1/1.2 și fig. 2/3; Mușțeanu 2003, 118–120, nr. 1, pl. 41, 1.

¹⁴ Mușțeanu 1986, 179–183.

¹⁵ LIMC 8/1, s.v. *Pan*, p. 923–941 (J. Boardman).

¹⁶ Termenul „Face-pots” este folosit prima dată de Gillian Braithwaite pentru a face diferența între vasele pe care sunt aplicate chipuri și vasele cu decor aplicat, spre exemplu „Head-pots”.

¹⁷ Braithwaite 2001, 284 — se observă totuși o mai rară distribuție la vest de Rin; acest tip de vas apare și în provinciile danubiene (de pe Dunărea Mijlocie și Inferioară).

latină, începând cu secolul I a. Chr. până la sfârșitul secolului al III-lea p. Chr.

Acest tip de aplică/mască este invariabil modelată cu mâna și, în general, este destinată recipientelor de mici dimensiuni¹⁸ (cupe). Trăsăturile fizionomice¹⁹ sunt aplicate pe peretele vasului fără să afecteze forma acestuia, deși sunt câteva exemplare în care montura ochilor a deranjat puțin verticalitatea pereților; operațiunea avea loc înainte de ardere. Se observă că, de la o regiune la alta, acest tip de aplică primește anumite caracteristici care pot fi legate de credințele religioase locale sau diverse superstiții²⁰.

În general, se consideră ca ele au fie o origine italo-romană²¹, fie una neromană (vest-europeană). În prima variantă, se poate considera că aceste tipuri de vase sunt folosite în scopuri religioase și sunt legate de cultul bachic²². Cea de-a doua variantă, a originii provinciale²³, este argumentată de prezența acestor tipuri de vase (folosite, în puține cazuri, ca urne funerare²⁴) în fortificațiile din provincii ca *Belgica* sau cele două Germanii, începând cu ultimul sfert al

secolului I a. Chr. și a fost legată de influența pe care ar fi putut-o avea cultura „câmpurilor de urne cu chipuri”²⁵ în zona respectivă. Dacă pentru vasele de dimensiuni medii se poate bănuî o utilitate funerară²⁶, pentru cele de mici dimensiuni trebuie căutată o altă explicație, poate rituală sau de cult²⁷. În zone apropiate, vase cu chipuri în relief s-au descoperit în *Dacia*, de exemplu la Cârcea²⁸ (jud. Dolj), la Buciumi²⁹ (jud. Cluj) și în cele două Moesii³⁰. În general, ele provin din mediul militar sau din zona adiacentă acestuia³¹ (*canabae*), ceea ce presupune un rol mai puțin însemnat³². Trebuie menționat că fizionomia caracteristică figurilor de pe unele vase sud și nord-dunărene nu are nimic în comun cu aspectul nordic, ci exprimă, mai degrabă, trăsături orientale³³, ceea ce ar putea pune la îndoială originea vestică a acestor tipuri de aplici. Nu este exclus ca semnificațiile respectivului cult/credință să fi fost adoptarea și de alte etnii decât cea de la care se consideră că își trage originea acest cult. Oricare ar fi fost locul de pornire, acest tip de vas cunoaște o largă răspândire de la sfârșitul secolului I până la sfârșitul secolului al III-lea p. Chr.

Aplica din catalogul de față se adaugă la alte două deja cunoscute până acum ca provenind de la Ostrov, din alte descoperiri

¹⁸ Recipientele se încadrează în categoria vaselor de dimensiuni mici (cu o înălțime de cca. 8–12 cm) sau mijlocii (20–30 cm înălțime), au buza dreaptă sau ușor răsfrântă spre exterior, corpul sferic, baza dreaptă sau inelară.

¹⁹ Într-o manieră stângace sunt aplicate elementele care alcătuiesc un chip bărbătesc. Fețele sunt redată de obicei fie cu ochii și gura întredeschise, fie cu ochii și gura deschise sau, în cele din urmă, cu ochii deschiși și gura închisă.

²⁰ Se constată că nu există un standard pe care olarii să-l urmeze: astfel, figurile au barbă, limbă proeminentă, coarne, ochii redați prin pastă sticloasă de diferite culori sau mai apar și alte elemente cum sunt unelte de fierar, șerpi, *phalli* etc. — Braithwaite 1984, 127 — reprezentând, probabil, elemente cu o semnificație precisă, foarte familiară fabricanților sau, mai degrabă, celor care le foloseau.

²¹ Se întâlnesc în Italia începând cu perioada republicană târzie — Braithwaite 2001, 284.

²² Măștile bachice joacă un rol important în lumea romană, astfel de aplici fiind folosite pe o scară largă și într-o varietate de forme: pictate sau sculptate pe uși, pe tăbliile paturilor, pe cuptoare etc. Folosirea unor aplici/măști și pe vase devine, astfel, firească — Braithwaite 2001, 292.

²³ Așa par să indice vasele descoperite în siturile militare de-a lungul Dunării Superioare, în provincia *Raetia* (unde au staționat doar unități auxiliare până la războaiele marcomanice), de exemplu, elementul roman este mai slab reprezentat până în a doua jumătate a secolului al II-lea. Vasele descoperite aici sunt diferite de cele din Italia — Braithwaite 2001, 290, fig. 10, 1–3.

²⁴ Renard 1955, 222.

²⁵ Această cultură, răspândită din nordul Poloniei (Pomerania) și al Germaniei până în sudul Scandinaviei, datată în perioada de la începutul și mijlocul epocii fierului, aproape dispare din descoperirile arheologice din epoca La Tène. Însă această practică pare să fi continuat la un nivel abia perceptibil de-a lungul țărmului Mării Nordului pentru a apărea din nou în epoca romană în Belgia septentrională și Olanda sub forma „urnelor cinerare cu doi ochi”. Această tradiție poate să fie introdusă în armata romană de unitățile auxiliare recrutate din triburile de batavi și tungri care trăiau în delta Rinului sau în nordul Belgiei — Braithwaite 2001, 290.

²⁶ Djonova-Mitova 1972, 211. Déonna (1922, 122) califică efigiile de pe vase drept „images des divinités prophylactique ou des morts”, cf. Déonna 1922, 122; Renard 1955, 221, nota 1.

²⁷ Genova 1969, 54–56.

²⁸ Bondoc 2005, 13, nr. 6.

²⁹ Chirilă et alii 1972, pl. 52–53.

³⁰ *Bononia* (Vidin), *Ratiaria* (Arçar), Baikal, *Novae* (Șiștov), vezi Genova 1969, 54–56 și Djonova-Mitova 1972, 211.

³¹ Genova 1969, 54–56, nr. 8.

³² Culică 1976, 567.

³³ Culică 1976, 570.

anterioare³⁴. Probabil, acestea au o utilitate rituală și sunt lucrate în atelierele de aici³⁵.

Cel de-al treilea subtip îl reprezintă aplicele pentru decorarea opaișelor, chiar dacă este reprezentat de o singură piesă (nr. cat. 15). Aplica reproduce o mască foarte des întâlnită la decorarea toartelor opaișelor din bronz. Acest tip de opaiș cunoaște o largă răspândire în zona Peninsulei Balcanice³⁶, din secolul I până în secolul al II-lea. După cunoștințele noastre, piesa de față reprezintă prima aplică, și deci, primul opaiș de acest fel confecționat din argilă, pentru a cărui datare trebuie luată în considerație o perioadă mai târzie decât a celor din bronz.

Datorită stării de conservare și a lipsei unor elemente concludente, un număr de opt teracote au fost introduse în categoria *incerta*, în speranța că descoperirile ulterioare vor putea aduce noi elemente care să ajute la încadrarea acestora. Totuși, se poate afirma că cele mai multe par a fi părți constitutive ale unor elemente mai mari (altare, „temple” miniaturale, grupuri statuare etc.) deoarece nu reprezintă fragmente de statuete umane sau animale și nici aplice.

Cele 103 teracote publicate în cele două studii și provenind din așezarea cercetată în ultimii ani la Ostrov, sunt încă un argument în favoarea existenței unor ateliere ceramice în preajma anticului *Durostorum*, care, cu siguranță, producea pentru satisfacerea unei piețe mult mai mari decât teritoriul său. Totodată, varietatea subiectelor reprezentate în lut vin să satisfacă cerințele și „gustul” unor largi categorii sociale și contribuie la dezvăluirea unora dintre aspectele vieții religioase din zona centrului de la

Durostorum și, de ce nu, din sudul Dobrogei și linia Dunării.

CATALOG³⁷

1. Statuetă (fragmentară). Se păstrează ambele valve ale unui fragment de teracotă. DR³⁸ 1998; S I, C SIM, c. 20, -0,90-1,10 m. Lut ars. Turnare în tipar. Lp = 7,38 cm, hp = 4,42 cm, gr max. = 0,19 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui³⁹ (10YR7/4), cu mică, oxizi (relativ deși), particule calcar, urme de vopsea roșie (10R5/6) foarte slab păstrate pe una din fețe. Urme de retușuri pe ambele fețe, în urma lipirii celor două valve, adăugări de material pe interior și partea inferioară. Fragmentul are o formă arcuită și prezintă un decor pe ambele fețe compus din proeminențe paralele, dând senzația unor coaste în relief. Fragmentul poate fi o coamă de cabalină sau criniera unui coif. Nr. inv. pr. 0081. **Datare:** a doua jum. sec. II. Pl. I/1.

2. Statuetă (fragmentară). Se păstrează spatele (circa 30% din valva posterioară). DR 2007; S I, C 13, c. 18a, -1,55-1,66 m. Lut ars. Turnare în tipar. hp = 3,4 cm, l = 4 cm, gr = 0,8 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (2.5YR7/6), mică, particule calcar rare, oxizi de fier rari. Obiectul, cel mai probabil, reprezintă spatele unui personaj nud (divinitate?). Nr. inv. pr. 0082. **Analogii:** Băltăc, Știrbulescu 2007-2008, nr. 2. **Datare:** a doua jum. sec. II—prima jum. sec. III. Pl. I/2.

3. Statuetă (fragmentară). Se păstrează o mică parte din tors (ambele valve). DR 2006; S I, C 13, c. 17-18 a-c, -1,35 m. Lut ars. Turnare în tipar (cele două valve sunt unite în mai multe puncte). hp = 5,25 cm, lp maxim = 0,60 cm, gr piesă = 1,85 cm (gr valva frontală 0,6-0,8 cm, gr valvă dorsală 0,5-0,9 cm). Pastă fină (arsă oxidant, dar inegal la interior), de culoare roșu-gălbui (7.5YR7/4), cu mică, particule de calcar (uneori și pietricele de până la 3 mm) și oxizi de fier (uneori sub formă de granule de până la 3 mm), mici fisuri. Statueta reprezintă un personaj

³⁴ Culică 1976, 567, nr. 1, fig. 1; Culică 1976, 567, nr. 2, fig. 2; Mușțeianu 2003, 118, nr. 1, pl. 40, 3; Mușțeianu 2003, 118, nr. 2.

³⁵ Mușțeianu 2003, 117.

³⁶ Ravna (Serbia) —Comori 1978, 215, l. 199—secolul al III-lea; *Romula* —Bondoc 2003, 27, nr. 17; cf. Lychnus et Lampas 2006, 89, nr. 308 (G. Mihai)—secolele II-III p. Chr.; *Tomis* —Antique Bronzes 2003, nr. 262 (C. Știrbulescu)—secolele I-II p. Chr.; Mamaia (jud. Constanța, România) —Antique Bronzes 2003, nr. 268 (Z. Covacef)—secolul al II-lea p. Chr.; Brezovo (oblast Plovdiv, Bulgaria) —Velkov 1938, 270, fig. 74—secolul I—începutul secolului al II-lea; Karanovo (obștina Nova Zagora, oblast Sliven, Bulgaria) —Kančev, Kančev-Ruseva 1996, 24, nr. 20, pl. VI, fig. 3—mijlocul secolului I p. Chr.

³⁷ Fiecare piesă va fi prezentată după următorul model: denumire piesă, stare de conservare, elemente stratigrafice (campania și locul descoperirii), material, tehnică, dimensiuni, descriere pastă, descriere piesă, număr inventar, analogii, datare, planșa. Descrierea pieselor s-a efectuat din poziția lor, nu din punctul de vedere al privitorului. Piese au fost desenate de Georgiana Ducman și Virgil Apostol și fotografiate de George Nica; le mulțumim și pe această cale.

³⁸ Abrevieri folosite la realizarea catalogului: DR = *Durostorum*, S = sector, SIM = secțiunea I magistrală, C = casetă, c. = carou, h = înălțime, L = lungime, l = lățime, gr = grosime, diam = diametru, nr. inv. pr. = număr inventar provizoriu. Toate dimensiunile sunt date în centimetri, cu excepția celor din descrierea pastei care sunt în milimetri.

³⁹ Pentru redarea culorii a fost folosit codul Munsell 1994.

masculin (?) Valva frontală păstrează o parte din brațul și antebratul stâng, îndoit în poziție verticală pe piept. Valva dorsală prezintă două proeminențe, una pe margine, iar cealaltă oblic pe prima. Cele două valve au fost lipite prin presare înainte de ardere. Prima lipire era probabil în zona gâtului personajului, se observă urme de finisare. A doua lipire este realizată sub bust, astfel încât în partea inferioară statueta se aplatizează, motiv pentru care cel mai probabil, personajul era înveșmântat, chiar dacă nu se observă elemente de vestimentație. Probabil statueta aparține unui personaj feminin. Nr. inv. pr. 0083. **Analogii:** Băltăc, Știrbulescu 2007–2008, nr. 43. **Datare:** sec. II–III. Pl. 1/3.

4. Statuetă. Se păstrează întreg corpul (brațul stâng este rupt). DR 2006; SI, C 13, c. 17–18 a–c, –1,35 m. Lut ars. Modelare (sunt vizibile amprente de degetelor de la prelucrare). h = 9,67 cm, l = 2,3–2,8 cm, gr = 0,3–1,78 cm. Pastă fină (arsă oxidant, inegală pe suprafața plană), de culoare galbenă (2.5YR8/3), cu mică, particule de calcar (uneori și pietricele) și oxizi de fier, mici fisuri. Statueta reprezintă un personaj masculin nud, redat din spate. Mâna dreaptă (probabil și cea stângă) este ridicată și așezată cu palma pe cap. Fesele sunt redată anatomic. Picioarele sunt mai mult schițate, despărțite printr-o mică deschizătură aproximativ din zona genunchilor în jos, suprafețele plantare nefiind redată. Picioarul drept este orientat spre cel stâng, unindu-se. Cealaltă față a statuetei este prelucrată, astfel încât să redea o suprafață netedă, plană, cel mai probabil pentru a fi aplicată. În zona bazinului se constată un surplus de material, cel mai probabil pentru o cât mai bună atașare. Piesa reprezintă probabil o aplică dintr-un ansamblu (?) / grup statuar (?). Nr. inv. pr. 0084. **Datare:** sec. II–III. Pl. 2/4.

5. Statuetă (fragmentară). Se păstrează părți întregibile din cele două valve. DR 2004; S II, C8, c. 3b, –0,65 m; c. 5b, –0,73 m. Lut ars. Turnare în tipar. Lp = 7 cm, lp = 3,3 cm, gr = 0,4 m. Pastă fină (arsă oxidant, inegal), de culoare roșu-gălbui (7.5YR6/6), mică, rar particule de calcar, urme firmis la exterior doar pe una din valve, de culoare roșu-gălbui (5YR5/6). Statueta, reprezentând un leu, păstrează doar membrul stâng anterior (fără labă), cea mai mare parte a coamei (redată prin proeminențe rotunjite, realist realizate) și aproximativ jumătatea stângă a corpului. Nr. inv. pr. 0085. **Datare:** a doua jum. sec. II–prima jum. sec. III. Pl. 2/5.

6. Statuetă (fragmentară). Se păstrează mai mult de jumătate din valva dreaptă. DR 1998; S I, C SIM, c. 22, –1,10–1,15 m. Lut ars. Turnare în tipar. Lp = 7,7 cm, lp = 2,6 cm, gr = 0,6–0,8 cm. Pastă foarte fină (arsă oxidant), de culoare galben-roșiatic (7.5YR7/6), mică, oxizi rari, se păstrează urme de vopsea de culoare roșu-gălbui (5YR6/6). Statueta, reprezentând un leu, păstrează doar o parte a coamei (redată prin

proeminențe rotunjite, realist realizate), urechea, o parte a ochiului și o mică parte a corpului. Nr. inv. pr. 0086. **Datare:** a doua jum. sec. II–prima jum. sec. III. Pl. 3/6.

7. Statuetă (fragmentară). Se păstrează un fragment dintr-o valvă. DR 2007; S I, C 13, c. 12a–d, –0,55 m. Lut ars. Turnare în tipar. hp = 4 cm, lp = 2,6 cm, gr = 0,6 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (10YR6/4), mică, calcar, rar oxizi; urme firmis roșu-gălbui (5YR5/6) la exterior. Se păstrează mici proeminențe rotunjite; cel mai probabil redă coama unui leu. Nr. inv. pr. 0087. **Datare:** a doua jum. sec. II–prima jum. sec. III. Pl. 3/7.

8. Teracotă (fragmentară). DR 1998; S I, C SIM, c. 23, –1,00–1,10 m. Lut ars. Turnare în tipar. hp = 5,8 cm, lp = 4,8 cm, gr = 1,1 cm. Pastă semifină (arsă oxidant, dar inegal), de culoare cafeniu deschis (10YR8/4), mică; pe față mici goluri și defecte de fabricație, urme de amprente digitale; pe spate se păstrează urme de la obiectele cu care s-au făcut retușurile. Pe fragmentul păstrat, de formă rectangulară neregulată, se observă un decor din striaii orizontale, paralele, iar în mijloc, pe o fâșie de lut ieșită în relief, sunt redată câteva striaii care dau impresia unei împletituri (spic?). Poate fi un element decorativ al unui obiect complex. Nr. inv. pr. 0088. **Datare:** a doua jum. sec. II–prima jum. sec. III. Pl. 3/8.

9. Colonetă? (fragmentară). Se păstrează aproximativ o jumătate de valvă. DR 2007; S I, C 15, c. 13–15a–d, –0,40 m. Lut ars. Turnare în tipar. hp = 5,5 cm, l = 2,1 cm, gr = 0,5–1 cm. Pastă semifină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (7.5YR7/4), mică, oxizi, rar particule calcar, mici fisuri. Pe cea mai mare parte a feței este spartă. Fragmentul prezintă partea inferioară a unei colonete nedecorat. Nr. inv. pr. 0089. **Analogii:** Băltăc, Știrbulescu 2007–2008, nr. 75. **Datare:** sec. II–III. Pl. 3/9.

10. Aplică. Partea din dreapta jos este ciobită. DR 1998; S I, C SIM, c. 21, –1,40 m. Lut ars. Turnare în tipar (sunt vizibile la interior amprente de degetelor de la prelucrare). H = 7 cm, l = 4,1 cm, gr = 0,35–1,38 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (7.5YR7/4), cu mică, particule de calcar, oxizi relativ deși, acoperită cu angobă roșu-gălbui (5YR5/6), mici goluri în interior. Aplica reprezintă chipul unui personaj masculin bătrân. Are ochii mici, fără pupile, adânciți în orbite, nasul lung și subțire, gura mică, buza superioară fiind acoperită de mustața stufoasă. O barbă deasă acoperă o mare parte a pomeților și a bărbiei; părul acoperă tâmplile. Personajul poate fi Silen sau Satir. Nr. inv. pr. 0090. **Analogii:** *Callatis*⁴⁰

⁴⁰ Tafrali numește aplica „petit masque tragique”; în deceniul trei al secolului al XX-lea făcea parte din colecția N. Roșculeț, Constanța.

—Tafrali 1927–1930. 45, nr. 32. **Datare:** a doua jum. sec. II. Pl. 4/10.

11. Aplică (fragmentară). Se păstrează jumătatea dreaptă a feței. DR 1998; S I, C SIM, c. 24, –0,20–0,55 m. Lut ars. Turnare în tipar. Lp = 10,4 cm, lp = 4 cm, gr = 0,6–0,9 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare galben-roșiatic (5YR6/6), mică, rare particule de calcar, oxizi relativ deși, acoperită pe ambele părți cu angobă de culoare roșie (5YR5/6), mici fisuri de la ardere. Aplica reprezintă trăsăturile fizionomice ale unui personaj masculin în vârstă. Pe frunte poartă o cunună cu frunze de viță de vie. Sprânceana este groasă și stufoasă, ochiul drept (aproape întreg) este mare și are pupila marcată. Pometele proeminente, iar din barbă se păstrează cinci șnururi răsucite. Sub barbă este figurat un *syrinx*, ale cărui tuburi nu se observă foarte bine. Personajul poate fi Silen sau Satir. Nr. inv. pr. 0091. Pl. 5/11.

12. Aplică (fragmentară). Se păstrează partea inferioară dreaptă a unui cap masculin. DR 2004; S I, C 13, c. 14c, –1,15 m. Lut ars. Turnare în tipar. hp = 6,8 cm, lp = 3,5 cm, gr = 0,6–0,9 cm. Pastă semifină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (5YR6/8), mică, particule de calcar dese, oxizi deși; multe crăpături și fisuri de la ardere. Aplica are forma unui cap masculin, din care se mai păstrează doar partea inferioară din dreapta. Pe această porțiune este vizibilă barba formată din patru șnururi răsucite. Personajul poate fi Silen sau Satir. Nr. inv. pr. 0092. Pl. 4/12.

Analogii nr. 11–12: Ostrov, jud. Constanța, Anghelescu 1971, 290–291, nr. 1, fig. 2; Mușețeanu 1986, 179, fig. 1/1,2 și fig. 2/3; Mușețeanu 2003, 118–120, nr. 1, pl. 41, 1. **Datare:** sec. II–prima jum. sec. III.

13. Aplică (fragmentară). Se păstrează o mică parte a unui cap masculin. DR 2006; S I, C 13, c. 18c, –0,96 m. Lut ars. Modelare. hp = 3,2 cm, lp = 3,9 cm, gr teracotă = 0,6–2,1 cm, gr perete vas = 0,3 cm. Pastă fină, caolinoasă, de culoare galbenă (2.5Y8/1), cu mică, rari oxizi. Se păstrează un fragment din peretele unui vas de mici dimensiuni (cupă?) pe care este aplicată figura unui personaj masculin. Din figură se distinge ochiul drept, nasul subțire și proeminent. Ochiul este de dimensiuni mari și cu pupila marcată printr-o pastilă de lut. Detaliile fizionomice sunt modelate cu mâna și aplicate pe suprafața vasului înainte de ardere. Nr. inv. pr. 0093. **Analogii:** Culică 1976, 567, nr. 1, fig. 1, Mușețeanu 2003, 118, nr. 1, pl. 40, 3; Culică 1976, 567, nr. 2, fig. 2; Mușețeanu 2003, 118, nr. 2. **Datare:** Ultimele decenii ale primei jum. sec. II–începutul sec. III. Pl. 5/13.

14. Aplică (fragmentară). Se păstrează aplica și un fragment de toartă. DR 2001; SI, C 14, c. 20 a–b, –1,05 m. Lut ars. Turnare în tipar. Modelare. Fragment: hp = 2,74 cm, lp = 2,27 cm, gr = 0,4–2 cm. Aplică: h = 0,21 cm, l = 1,64 cm. Pastă fină (arsă

oxidant), de culoare roșu-gălbui (10YR8/4), cu mică, rare particule de calcar și rari oxizi de fier. Aplica are redată figura unui personaj masculin. Părul este redat prin cinci meșe; urechea stângă este ascuțită; urechea dreaptă este acoperită de surplus de material; fruntea are reprezentate riduri orizontale; sprâncelele arcuite, redade printr-o incizie; ochii sunt exoftalmici; nasul este lung și evazat la bază; pomeții sunt proeminenți; gura are buzele închise; șnururile mustății și barba sunt alungite, dorindu-se a se reda o imagine apropiată de a unei caprine. Cel mi probabil că aplica îl redă pe Pan. Nr. inv. pr. 0094. **Datare:** sec. II–III. Pl. 5/14

15. Aplică (fragmentară). Se păstrează partea aplicată și începutul toartei, lipsește palmeta. DR 2000; S II, C SIM, c. 44, –0,65 m. Lut ars. Turnare în tipar. hp = 5,7 cm, l = 5,4 cm, gr = 0,5 cm. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare galben-roșiatic (5YR7/6), mică, rar oxizi, particule de calcar, firmis pe ambele fețe de culoare galben-roșiatic (5YR6/6 și 5/6). Toarta de opaiț este decorată cu o aplică deosebit de îngrijit și frumos redată. Imaginea este a unei femei cu trăsături tinerești. Are ochii mari, prelungi, cu pupilele marcate, nasul lung, subțire și ascuțit; gura este decupată, iar buzele sunt relativ groase și întredeschise. Pe cap poartă un *onkos* foarte amplu și decorat prin incizii fie oblice, fie drepte, fie sub forma acelor de brăduț în zona tâmpelor. Probabil este Gorgona. Nr. inv. pr. 0095. **Analogii:** Donji Petrovac (Croatia) —Brunšmid 1913–1914, 249–250, nr. 175; Smalcelj 1966, 47, b, pl. 6/3, ArteCultCroazia 1993, nr. 139 (A. Rendić-Miočević) —secolul I p. Chr.; Siscia (Sisak, Croatia) —Brunšmid 1913–1914, 250, nr. 176; Smalcelj 1966, 47, a, pl. 6/1; Bratinci (Croatia) —Smalcelj 1966, 47, b, pl. 6/2 a–c; Dobrotin (Croatia) —Smalcelj 1966, 47, c, pl. 5; Ravna (Serbia) —Comori 1978, 215, nr. 1. 199; Tomis —Antique Bronzes 2003, nr. 262 (C. Știrbulescu); Mamaia (jud. Constanța) —Antique Bronzes 2003, nr. 268 (Z. Covacef); Romula —Lychnus et Lampas 2006, 89, nr. 308 (G. Mihai) —secolele II–III; Romula —Bondoc 2003, 28, nr. 18; Hotărani (com. Fărcașele, jud. Olt) —Bondoc 2000, 9–11, nr. 4. **Datare:** sec. II. Pl. 6/15.

16. Teracotă (fragmentară, se păstrează una dintre valve). DR 1998; S I, C SIM, c. 22, –1,10–1,15 m. Lut ars. Turnare în tipar. Lp = 7,5 cm, lp = 5 cm, gr = 0,05–0,08 cm. Pastă semifină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (7.5YR6/6), cu mică, granule de fier, particule de calcar (uneori sub formă de granule), mici goluri, urme de retuș pe interior; slabe urme de firmis la exterior de culoare roșie (2.5YR/3/6). Se păstrează un fragment arcuit. Nu există elemente care ar putea ajuta la identificarea obiectului. Nr. inv. pr. 0096. **Datare:** sec. II–III. Pl. 6/16.

17. Teracotă (fragmentară). Se păstrează una dintre valve. DR 2006; S I, C 14, c. 22, –0,50 m. Lut ars.

Turnare în tipar. hp = 5,9 cm, lp = 3,3 cm, gr = 0,8 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare gălbuie (10YR8/4), mică, rar oxizi și particule de calcar. Se păstrează un fragment ușor arcuit, având pe latura dreaptă o șanțuire. Nu există elemente care ar putea ajuta la identificarea obiectului. Nr. inv. pr. 0097. **Datare:** sec. II–III. Pl. 7/17.

18. Teracotă (fragmentară). Se păstrează două fragmente întregibile ale uneia dintre valve. DR 2007; S I, C 16, c. 7–8a–c, –1,00–1,12 m. Lut ars. Turnare în tipar. Lp = 6 cm, lp = 4 cm, gr = 0,7 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (10YR6/4), cu mică, rar oxizi de fier, particule de calcar. Se păstrează un fragment foarte ușor arcuit. Nu există elemente care ar putea ajuta la identificarea obiectului. Nr. inv. pr. 0098. **Datare:** sec. II–III. Pl. 7/18.

19. Teracotă (fragmentară). Se păstrează una dintre valve. DR 2007; S I, C 16, c. 7–8a–c, –1,00–1,12 m. Lut ars. Turnare în tipar. Lp = 4,5 cm, lp = 2,1 cm, gr = 4 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare roșu gălbui (7.5YR7/6), cu mică multă, rar oxizi de fier. Pe interior mici retușuri și defecte de fabricație. Se păstrează un fragment ușor arcuit. Nu există elemente care ar putea ajuta la identificarea obiectului. Nr. inv. pr. 0099. **Datare:** sec. II–III. Pl. 7/19

20. Teracotă (fragmentară). DR 2007; S I, C 17, –0,42 m. Lut ars. Turnare în tipar. hp = 6,2 cm, lp = 2,3 cm, gr = 1,2 cm. Pastă semifină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (5YR6/6), mică, particule calcar, uneori sub formă de granule (1 mm), multe fisuri și goluri din fabricație pe spatele piesei. Pe față se observă urmele unui instrument din momentul prelucrării (perie în pasta crudă). Fragmentul are o formă rectangulară neregulată; este nedecorat. Nu păstrează elemente care ar putea ajuta la identificarea

obiectului. Nr. inv. pr. 0100. **Datare:** sec. II–III. Pl. 8/20.

21. Teracotă (fragmentară). Se păstrează o mică parte dintr-o valvă. DR 2002; S I, C 10, c. 3b, –1,23 m. Lut ars. Turnare în tipar. Lp = 4,6 cm, lp = 2,5 cm, gr = 0,7 cm. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare roșu-gălbui (10YR8/3), mică, rar particule calcar. Fragmentul păstrează un decor din benzi proeminente paralele. Ar putea fi un element constitutiv al unui templu miniatural. Nr. inv. pr. 0101. **Datare:** sec. II–III. Pl. 8/21.

22. Teracotă? DR 2007; S I, C 14, c. 20a, –1,79 m. Lut ars. Modelare. hp = 4,7 cm, l = 1,2–2,7 cm, gr = 0,7–1,7 cm. Pastă fină (arsă oxidant, inegal), de culoare galbenă (2.5Y8/1), mică, oxizi deși; urme de amprente digitale de la prelucrare. Obiectul este sub forma unei fâșii de lut care se îngroașă spre unul dintre capete, unde se păstrează două mici pastile de lut alungite. Celălalt capăt prezintă un accident de fabricație. Cel mai probabil piesa reprezintă un rebut. Nr. inv. pr. 0102. **Datare:** sec. II–III. Pl. 8/22.

23. Teracotă (fragmentară). DR 2006; S I, C 14, c. 19–20a–b, –0,72–0,78 m. Lut ars. Modelare. Lp = 3,2 cm, lp = 2,2 cm, gr = 1,2–1,5 cm. Pastă fină, caolinoasă, de culoare gălbuie (2.5Y8/3), cu mică. Urme de retuș pe întreaga suprafață. Se păstrează un fragment care are forma literei „T”. Nu există elemente care ar putea ajuta la identificarea obiectului. Nr. inv. pr. 0103. **Datare:** sec. II–III. Pl. 8/23.

BIBLIOGRAFIE

- Angheliescu 1971** — N. Angheliescu, *Figurine romane din lut ars de la Durostorum*, Pontica, IV, 1971, p. 289–296.
- Antique Bronzes 2003** — *Antique Bronzes in Romania* (L. Petculescu ed.), catalog de expoziție, București, 2003.
- ArteCultCroazia 1993** — *Arte e Cultura in Croazia. Collezioni del Museo Archeologico di Zagabria*, catalog de expoziție, editori A. Rendić-Miočević, Bruna Nardelli, Daniel Virtuoso, Torino, 1993.
- Băltăc, Știrbulescu 2007–2008** — A. Băltăc, C. Știrbulescu, *Teracote din aşezarea civilă de la Ostrov (Durostorum)*, jud. Constanța (I), CercA, 14–15, 2007–2008, p. 167–202.
- Bondoc 2000** — D. Bondoc, *Bronzuri figurate romane. Muzeul Olteniei Craiova*, I, Craiova, 2000.
- Bondoc 2003** — D. Bondoc, *Bronzuri figurate romane. Muzeul Romanăniului Caracal (Bronzuri figurate romane de la Romula)*, Craiova, 2003.
- Bondoc 2005** — D. Bondoc, *Figurine ceramice romane. Muzeul Olteniei Craiova*, Craiova, 2005.
- Braithwaite 1984** — G. Braithwaite, *Romano-British Face Pots and Head Pots*, Britannia, 15, 1984, p. 99–131.
- Braithwaite 2001** — G. Braithwaite, *Masks, Face Pots and Mask Vases*, ReiCretActa, 37, 2001, p. 283–293.
- Brunšmid 1913–1914** — J. Brunšmid, *Antikni figuralni bronsani predmeti u Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu*, VHAD, 13, 1913–1914, p. 207–268.
- Chirilă et alii 1972** — E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi*, Zalău, 1972.
- Comori 1978** — *Comori arheologice în regiunea Porțile de Fier*, catalog de expoziție, București, 1978.

- Culică 1976** — V. Culică, *Despre vasele romane cu chip de om*, StCercIstorV, 27, 1976, 4, p. 567–571.
- Déonna 1922** — W. Déonna, *L'archéologie, son domaine, son but*, Paris, 1922.
- Djonova-Mitova 1972** — D. Djonova-Mitova, *Gesichtsurnen aus Moesien* (în lb. bulgară), BIBulg, 33, 1972, p. 203–211.
- Genova 1969** — E. Genova, *Figuren glinen säd ot selo Baikal, Plevenski okrăg*, ArcheologijaSof, 4, 1969, p. 54–56.
- Goldhelm 1994** — Goldhelm, *Schwert und Silberschätze. Reichtümer aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit*, catalog de expoziție, Frankfurt am Main, 1994.
- Kančev, Kančev-Ruseva 1996** — *Spasitelniraskopki na Dulgata mogila do s. Karnovo*, în Tatjana Kančeva-Ruseva, Kr. Velkov, V. Ignatov, *Proučvanija na nadgrobni mogili v Novozagorko*, Nova Zagora, 1996, p. 17–70.
- Lychnus et Lampas 2006** — *Lychnus et Lampas* (editori Adriana Isac, Cristian Aurel Roman), catalog de expoziție, Cluj-Napoca, 2006.
- Munsell 1994** — *Munsell Soil Color Chart*, New Windsor, 1994.
- Mușețeanu 1986** — C. Mușețeanu, *Vase cu figuri dionisiace de la Durostorum*, StCercIstorV, 37, 1986, 2, p. 179–183.
- Mușețeanu 2003** — C. Mușețeanu, *Ateliere ceramice romane de la Durostorum*, București, 2003.
- Renard 1955** — M. Renard, *Poteries à masques prophylactiques. À propos des vases „planétaires”*, Latomus 14, 1955, p. 202–240.
- Smalcelj 1966** — M. Smalcelj, *Antičke metalne Svjetiljke iz Vinkovaca*, OpArch, 6, 1966, p. 39–48.
- Tafrali 1927–1930** — O. Tafrali, *La cité pontique de Callatis. Recherches et fouilles*, Arta și Arheologia, Universitatea Iași, 1–3, 1927–1930, fasc. 1, p. 17–55.
- Velkov 1938** — I. Velkov, *Mogilni grobni nahodki ot Brezovo (Grabhügelfunde von Brezovo)*, BIBulg, 12, 1938, p. 259–280.

TRADUCERE REZUMAT:

Christina Știrbulescu

DESENE PIESE:

Georgiana Ducman, Virgil Apostol

FOTO PIESE:

George Nica

ADELA BĂLTĂC

CHRISTINA ȘTIRBULESCU

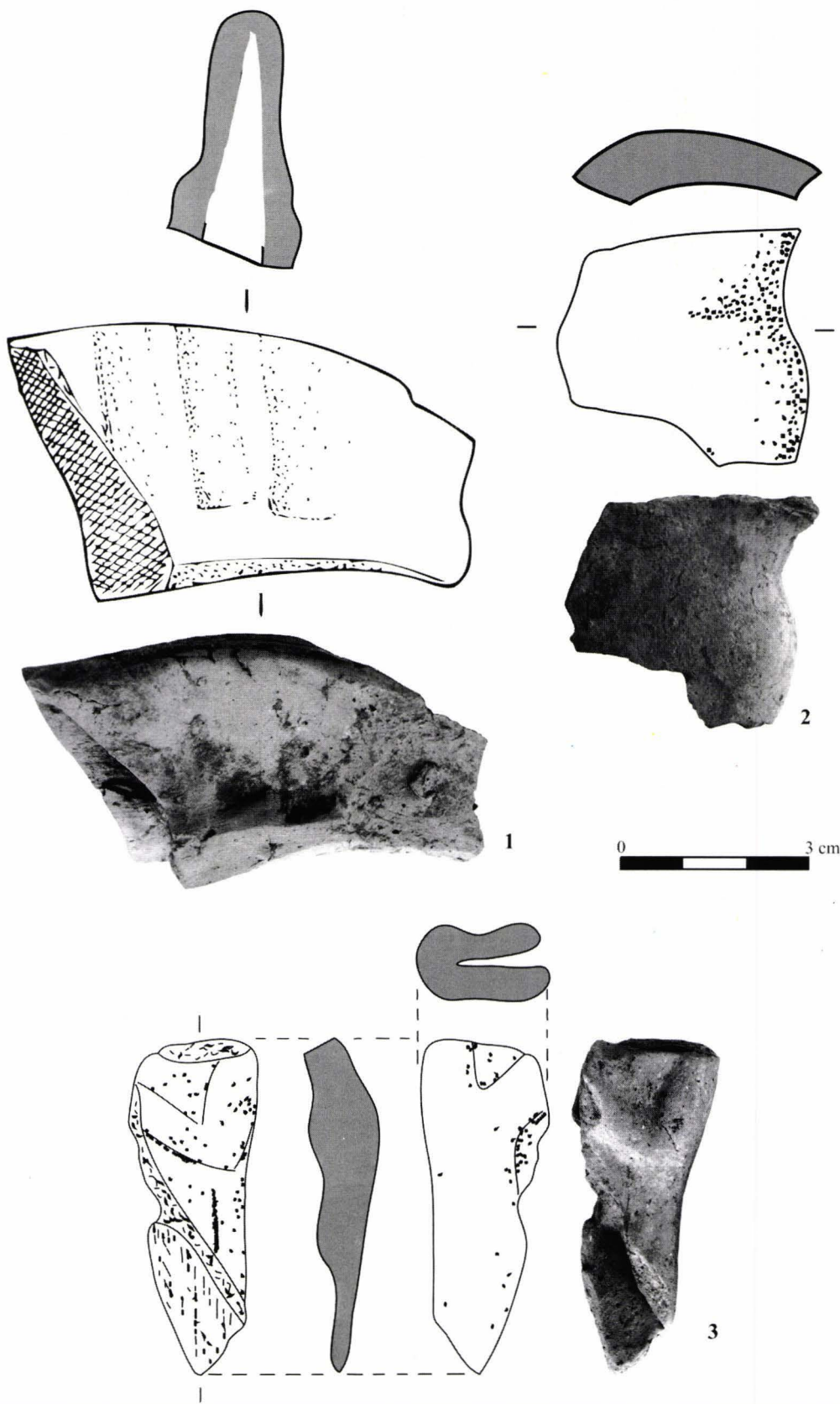
Muzeul Național de Istorie a României

Calca Victoriei, 12, sector 3, 030026

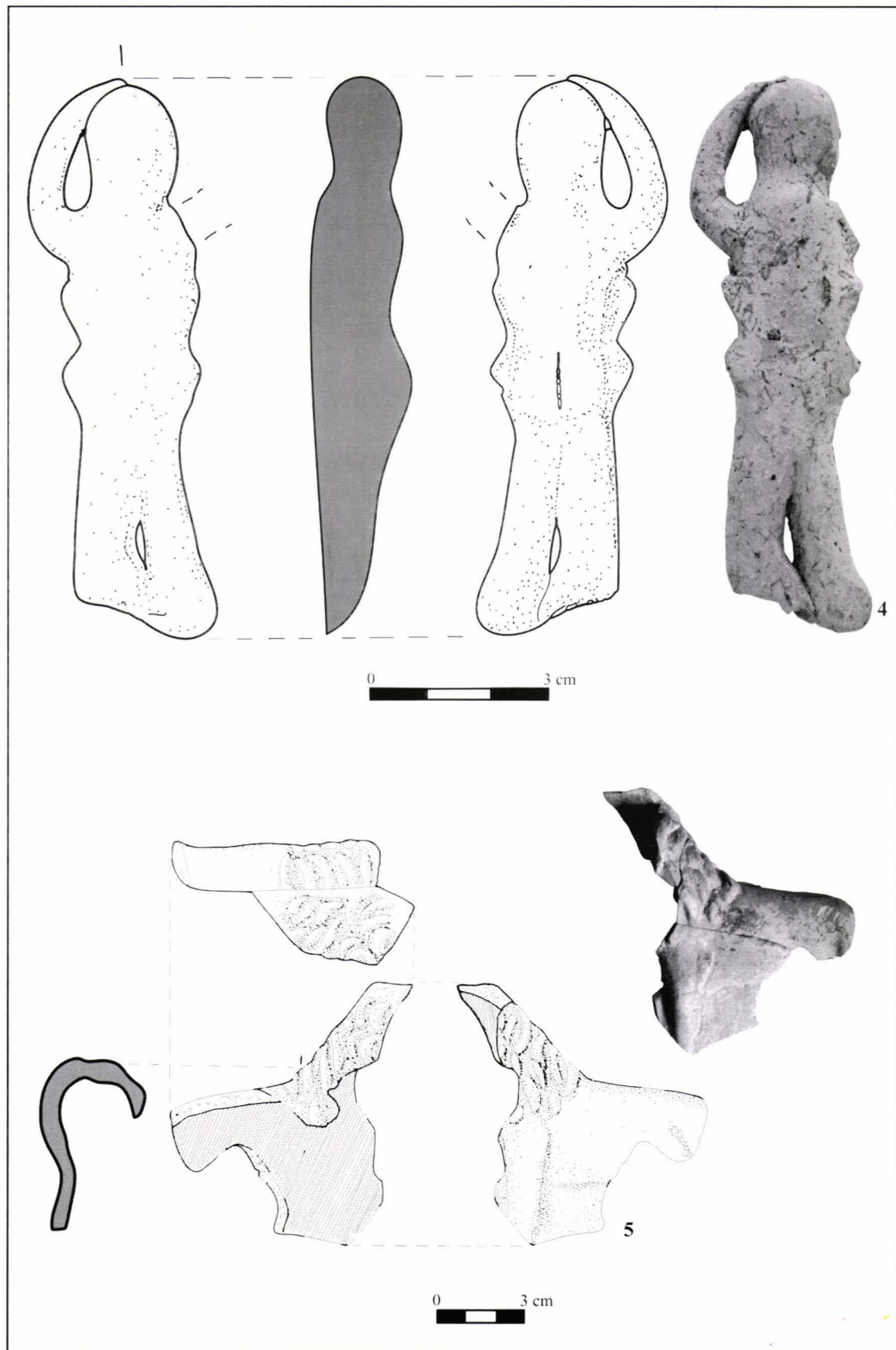
București

adelabaltac@yahoo.com

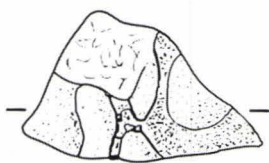
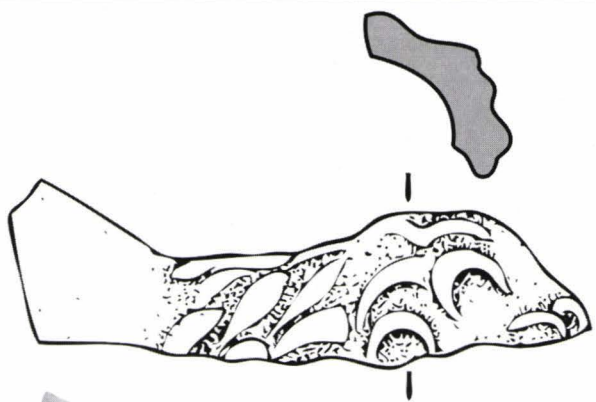
christinastirbulescu@yahoo.it

Pl. 1

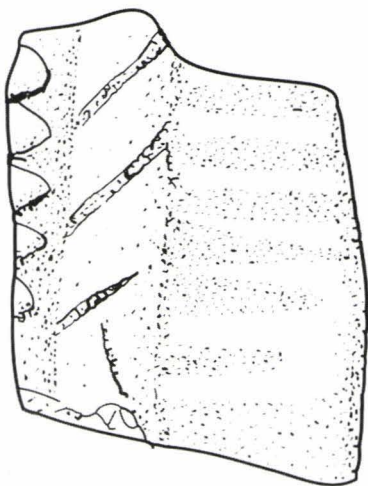
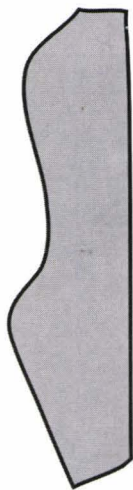
Pl. 2

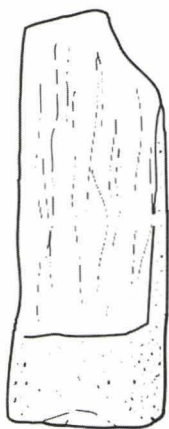
6

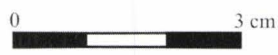
7

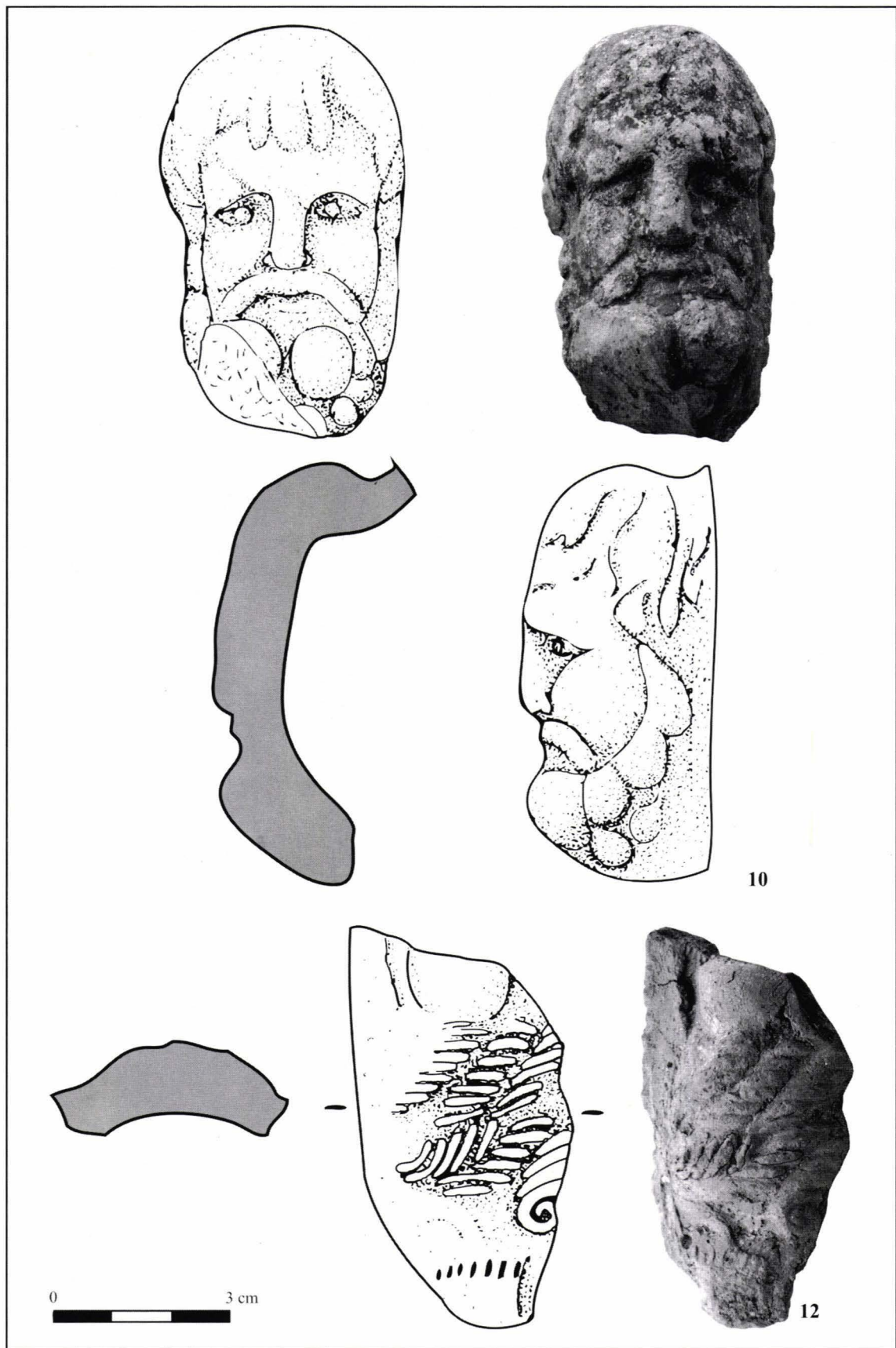

8

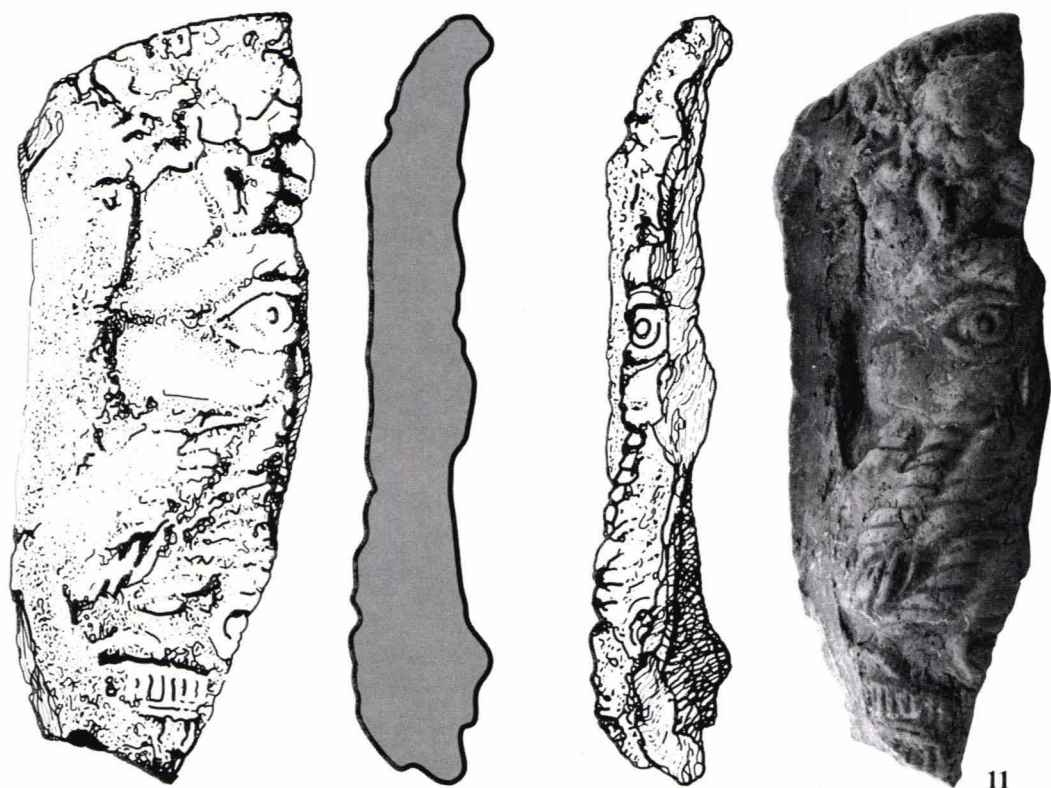

9

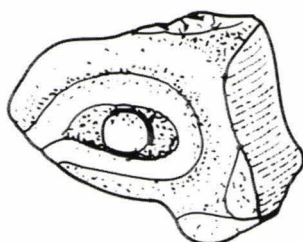
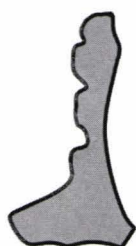

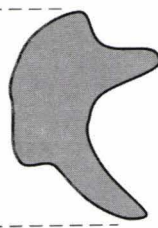
Pl. 4

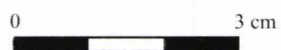
11

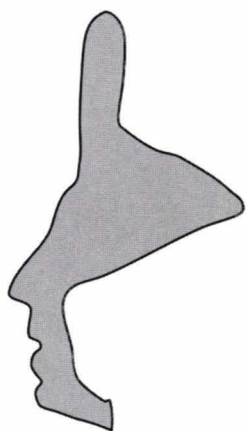

13

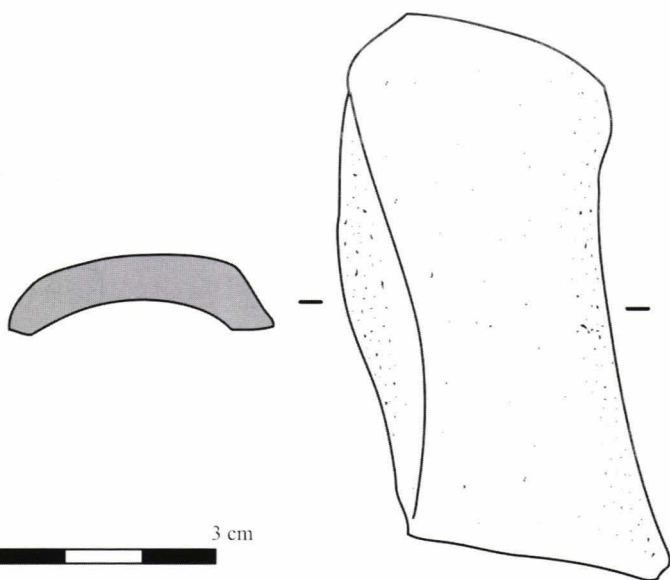

14

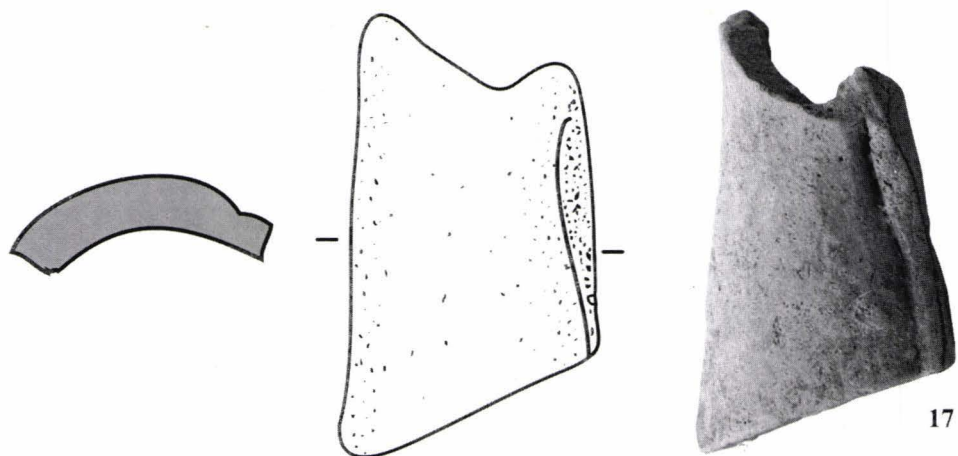

15

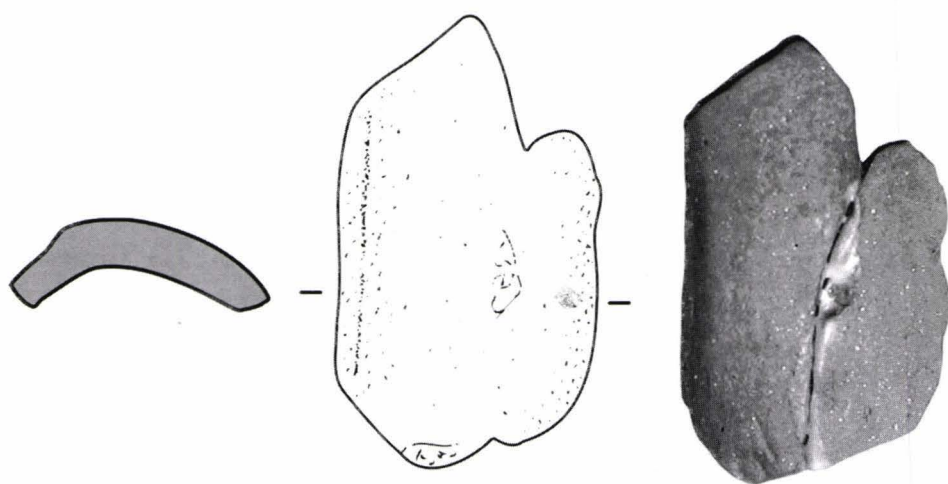

16

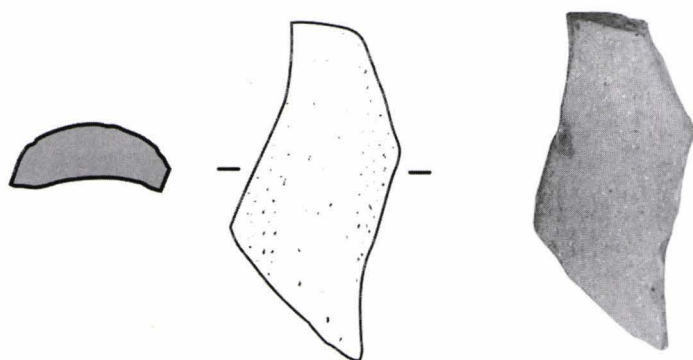
0 3 cm

17

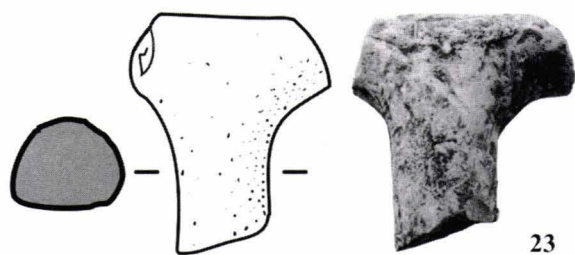
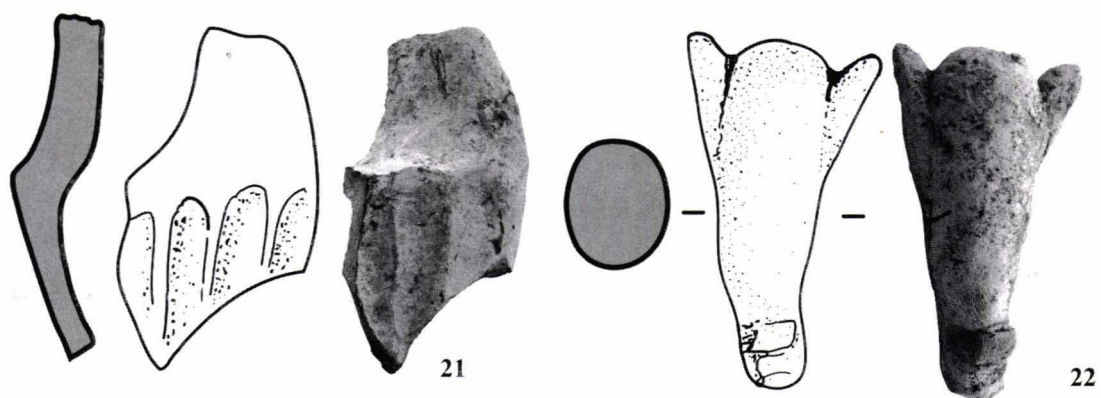
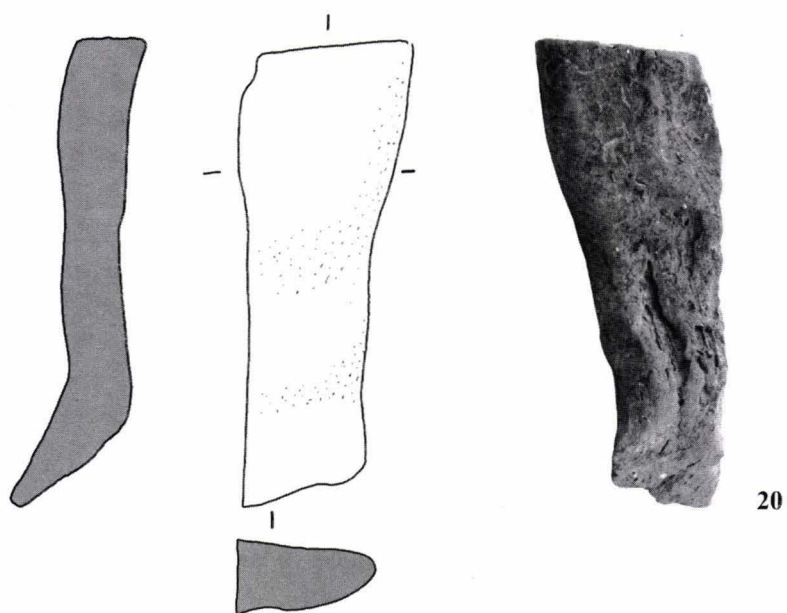

18

19

0 3 cm

0 3 cm